

УДК 37.01:355.233 (477)

**МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНОМУ
СКЛАДУ ЩОДО ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У
КУРСАНТІВ І СЛУХАЧІВ ВНЗ МВС**

кандидат педагогічних наук, Тогочинський О. М.

Департамент по роботі з персоналом Державної пенітенціарної служби
України, м. Київ

У статті представлено методичні рекомендації науково-педагогічному складу щодо формування соціальної компетентності у курсантів і слухачів ВНЗ МВС. Автор пропонує формувати соціальну компетентність майбутніх фахівців ОВС з урахуванням специфіки виконання ними професійних завдань, типових ситуацій їх професійної діяльності. Важливого значення він надає використанню технології формування цієї професійно важливої властивості, що визначає систему професійної діяльності викладача для створення психолого-педагогічних умов і надання можливостей для успішної соціалізації курсантів і слухачів у ситуації навчальної взаємодії та подальшого професійного становлення.

Ключові слова: соціальна компетентність, методичні рекомендації, технологія, структура, курсанти, слухачі, професійна діяльність.

кандидат педагогических наук Тогочинский А. М. Методические рекомендации научно-педагогическому составу относительно формирования социальной компетентности у курсантов и слушателей ВНЗ МВД / Департамент по работе с персоналом Государственной пенитенциарной службы Украины, г. Киев

В статье представлены методические рекомендации научно-педагогическому составу по формированию социальной компетентности у курсантов и слушателей ВНЗ МВД. Автор предлагает формировать социальную компетентность будущих специалистов ОВД с учетом специфики выполнения ими профессиональных задач, типичных ситуаций их профессиональной деятельности. Большое внимание он уделяет использованию технологии формирования этого профессионально важного свойства, которая определяет систему профессиональной деятельности преподавателя для создания психолого-педагогических условий и предоставления возможностей для успешной социализации курсантов и слушателей в ситуации учебного взаимодействия и дальнейшего профессионального становления.

Ключевые слова: социальная компетентность, методические рекомендации, технология, структура, курсанты, слушатели, профессиональная деятельность.

PhD in Pedagogy Tohochynskyu A. M. Guidelines To Teaching Staff on Formation of Social Competence in Cadets and Ministry of Internal Affairs Higher Educational Establishments Students / The Department of Human Resources of the State Penitentiary Service of Ukraine (Kyiv), Ukraine.

This article presents guidelines to teaching staff on the formation of social competence in cadets and students of higher educational establishments. The author suggests to form social competence of future specialists of IAA taking into consideration their professional tasks typical situations of their professional activities. The author emphasises the importance of technologies of this important professional property formation, which defines a system of teacher`s professional activity for creation of psycho-pedagogical conditions and providing the opportunities for successful socialization of cadets and trainees while training and further professional development.

Keywords: social competence, guidance, technology, structure, cadets, students, trainees, professional activity.

Вступ. У наш час працівник правоохоронних органів повинен відповідати

найвищим моральним та кваліфікаційним вимогам. Соціальний аспект діяльності офіцерів органів внутрішніх виражається у необхідності приймати соціально значимі рішення при відстоюванні правових норм, захисті прав і законних інтересів громадян, організації боротьби з правопорушеннями. Всім працівникам ОВС незалежно від спеціальності повинна бути притаманна одна загальна якість – соціальна спрямованість на виконання завдань із захисту прав та свобод громадян, забезпечення громадського порядку та боротьби зі злочинністю.

Соціальна компетентність є однією з найважливіших складових успішної професійної діяльності представника ОВС, обов'язковою умовою ефективного виконання ним професійних обов'язків. Вона нерозривно пов'язана з особливостями їх професії, спеціальністю, професійними завданнями, способами практичного виконання та обумовлюється сферою повноважень, обов'язків і відповідальності. Соціальна компетентність виявляється в готовності ефективно вирішувати професійні завдання, пов'язані із забезпеченням громадського порядку, здійснювати конструктивну комунікацію і виконувати соціальні ролі у професійному та криміногенному середовищі, а також в здатності до професійної і соціальної адаптації та самореалізації, спільної командної діяльності, умінні відповідально розв'язувати життєві проблеми та конфліктні ситуації. Саме цим обумовлюється її значення її формування у майбутніх правоохоронців.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано вирішення зазначеної проблеми та на які опирається автор. Проблема формування соціальної компетентності у майбутніх фахів є предметом постійного зацікавлення науковців. Дослідники В. Бочаров, І. Зарубінська, С. Краснокутська, І. Ледньова, І. Лисичкіна та ін. [1; 2; 3] у цьому зв'язку підкреслюють, що соціальна компетентність є детермінантою професіоналізму, оскільки сприяє самоактуалізації фахівця у професійній діяльності, активній взаємодії із соціумом та участі у соціально значущих проектах, налагодженню контактів з різними групами та індивідами, активності у командній роботі, продуктивному виконанню різних соціальних ролей.

З огляду на специфіку дослідження суттєве значення мають також праці, у яких розглядаються проблеми професійної підготовки курсантів вищих військових навчальних закладів (В. Лефтеров, С. Полторак, С. Сливка, І. Томків, Г. Яворська та ін.) [5] та особливості формування у майбутніх фахівців професійно значущих якостей (В. Балашов, І. Грязнов, О. Діденко, В. Зелений, І. Радомський, О. Тімченко, Т. Трегубенко, В. Ягупов та ін.) [4]. Для обґрунтування сучасних вимог до професійної підготовки офіцерського складу важливе значення мають також роботи вчених щодо особливостей професійної діяльності та професійного спілкування працівників ОВС (Д. Александров, А. Баб'як, С. Братель, В. Васильєв, В. Дзюба, Н. Карпов, В. Кривуша, Р. Мельник, А. Хряк та ін.) та етичних вимог до представників правоохоронних органів (С. Гусарєв, Г. Дубов, О. Тихомиров та ін.).

Однак слід зазначити, що комплексного дослідження формування соціальної компетентності в курсантів і слухачів ВНЗ МВС України на сьогодні немає: не обґрунтовано концепції та педагогічних умов формування цієї значущої для професійної діяльності властивості майбутнього фахівця, не розроблено методичних рекомендацій щодо формування соціальної компетентності в курсантів і слухачів ВНЗ МВС України.

Метою статті є розгляд методичних рекомендацій науково-педагогічному та командному складу щодо формування соціальної компетентності у курсантів і слухачів ВНЗ МВС.

Виклад основного матеріалу дослідження. Важливе значення для формування соціальної компетентності співробітників правоохоронних органів має навчально-виховна діяльність вищих навчальних закладів системи МВС. Проведене дослідження дозволило зробити висновок, що навчально-виховний процес ВВНЗ має великі резерви для підвищення ефективності професійної підготовки курсантів – майбутніх офіцерів ОВС в контексті формування у них соціальної компетентності. З цією метою науково-педагогічному складу, командирам курсантських підрозділів та офіцерам по роботі з персоналом

важливо дотримуватись рекомендацій, які розроблено на основі проведеного дослідження.

Насамперед слід враховувати, що становлення фахівця органів внутрішніх справ як соціальної особистості є тривалим процесом, на який впливає дуже багато факторів. На соціалізацію особистості юриста впливають усі види культури, умови його життєдіяльності, трудовий шлях, характер обраної спеціалізації, сімейний стан, атмосфера в сім'ї, місцевість проживання, перебування в соціальних групах та ін. З огляду на це при формуванні соціальної компетентності курсантів і слухачів ВНЗ МВС слід брати до уваги вплив соціальних чинників, але враховувати, що провідна роль у формуванні соціальної компетентності належить соціальним умовам, в яких перебуває особистість, навчально-виховному середовищу, зокрема навчальному закладу МВС. У навчально-виховному середовищі ВНЗ МВС важливо створити умови для гармонізації соціального та індивідуального розвитку особистості майбутнього фахівця, соціального становлення та входження в соціум.

Теоретичною основою формування соціальної компетентності курсантів і слухачів ВНЗ МВС має бути положення про актуальний і потенційний рівень розвитку особистості, про можливість впливу на цю компетентність спеціально організованого навчання. Процес формування соціальної компетентності як особистісної властивості необхідно організовувати з урахуванням способів і механізмів формування всіх її компонентів на основі системного, компетентнісного, діяльнісного, особистісно-орієнтованого та технологічного підходів.

Для організації роботи з формування соціальної компетентності офіцерів і слухачів ОВС важливо використовувати технологію формування цієї професійно важливої властивості. Технологія формування соціальної компетентності – це впорядкована сукупність психолого-педагогічних методів, прийомів, засобів, змістовна техніка виконання, спільна діяльність учасників педагогічного процесу для досягнення конкретною педагогічного результату – формування соціальної компетентності фахівців ОВС. Структура технології

формування соціальної компетентності майбутніх офіцерів МВС містить змістовний та процесуальний компоненти. Змістова частина – це концептуальна система знань про інструментарій досягнення цілей, ефективності процесу навчання (постановка, максимальне уточнення, формулювання цілей, педагогічні умови та етапи). Процесуальна (методична) частина технології – це вираження на практиці заздалегідь спроектованого процесу навчання: організація безпосередньої діяльності курсантів з формування соціальної компетенції і управління процесом навчання (зміст навчання, мотиваційне забезпечення діяльності, методи, організаційні форми, методичні прийоми, дидактичні засоби, способи взаємодії учасників процесу, діагностичний інструментарій).

Окрім того, для формування у майбутніх офіцерів ОВС соціальної компетентності слід передбачити планування цілей та основних напрямів педагогічної діяльності, за посередництвом яких можна досягти таких цілей. У першу чергу має значення зміст навчання, упорядкування системи знань, умінь і навичок, якими повинен володіти сучасний офіцер – випускник ВНЗ правоохоронних органів (відповідно у структурі ОКХ та у результаті вивчення навчальних дисциплін). При визначенні необхідних для засвоєння понять слід насамперед звертати увагу на ті, які належать до соціального блоку й необхідні офіцеру ОВС для професійної діяльності в сучасних умовах. Йдеться про врахування складових соціальної компетентності, а потім на цій основі визначення змісту навчання, пріоритетних напрямів роботи, розробку базових компонентів навчальної інформації (дидактичних одиниць), які потрібно відобразити в темах навчальних занять, у системі навчальних завдань та завдань для самостійної роботи.

Формування соціальної компетентності курсантів і слухачів у навчально-виховному процесі ВНЗ МВС слід будувати протягом кількох етапів. Це три основних етапи, які умовно співвідносяться з циклами гуманітарної, соціально-економічної та фундаментальної підготовки (перший етап, початковий), циклом загальнопрофесійних, професійно-орієнтованих дисциплін та циклом професійної

практичної підготовки (другий етап, перехідний), що разом із попереднім циклом забезпечує здобуття освітньо-кваліфікаційного рівня бакалавра, а також здобуттям освітньо-кваліфікаційного рівня магістра (третій етап, завершальний). Це обумовлено тим, що цикл підготовки охоплює сукупність складових змісту освітньої або професійної підготовки (змістових модулів, блоків змістових модулів), що поєднані за приналежністю їх змісту до відповідного освітнього або професійного напрямку. Такий підхід до визначення етапів формування соціальної компетентності узгоджується з принципом систематичності й послідовності, відповідно до якого елементи соціальної компетентності треба подавати так, щоб вони були внутрішньо пов'язані між собою, щоб уся їх сума утворювала цілісність. Кожен з етапів умовно має передбачати три напрями: аудиторну навчальну роботу, позааудиторну навчальну роботу та професійно-особистісне самовдосконалення.

Одним з перших кроків формування соціальної компетентності фахівця ОВС має бути відбір відповідних понять, що необхідні для розуміння соціальних вимог та виконання необхідних соціальних ролей. У цьому контексті одержання інформації про соціум та соціальні норми і цінності, розширення уявлення про ієрархію й субординацію соціальних цінностей, понять та норм слід розглядати як одну з важливих складових механізму їх засвоєння, формування необхідних навичок та умінь взаємодії у соціумі. Далі на основі отриманої інформації про соціальні норми та цінності курсанти через аналіз й осмислення інформації формуватимуть вже свою систему особистісних цінностей і змістів професійної діяльності та взаємодії в соціумі.

Важливим дидактичним засобом формування соціальної компетентності представників ОВС має бути вирішення курсантами та слухачами системи професійних навчальних завдань. Слід використовувати різні види завдань, насамперед пізнавально-пошукові, дослідницькі, логіко-пошукові, рефлексивно-оцінні, творчі та репродуктивні. Зміст усіх завдань має відображати специфіку соціальної компетентності офіцерів ОВС, відтворювати ситуації, явища, процеси, події їхньої професійної діяльності. Ці завдання

повинні передбачати розгляд типових ситуацій при спілкуванні з різними категоріями населення, допомагати відпрацьовувати у курсантів та слухачів навички встановлювати та підтримувати необхідні контакти з іншими людьми на основі сукупності знань та вмінь, що забезпечують професійну комунікацію на мовному, мовленнєвому та соціокультурному рівнях.

Для формування у курсантів і слухачів соціальної компетентності важливо розвивати у них мотивацію до набуття умінь та навичок соціальної взаємодії, формувати усвідомлене та зацікавлене ставлення до набуття знань, умінь і навичок □ складових соціальної компетентності. У цьому контексті необхідно велику увагу звертати на формування пізнавального інтересу до професійної підготовки та вивчення різних аспектів соціальної компетентності. Для того щоб забезпечити особистісне залучення курсантів у процес навчання, формування їх позитивної мотивації, слід створювати можливості для їх інтелектуальної ініціативи і самостійності щодо шляхів вирішення навчальних завдань, залучати їх у процес самостійного пошуку і відкриття нових знань, вирішення складних проблем соціальної взаємодії.

Великого значення при формуванні соціальної компетентності майбутніх офіцерів ОВС слід надавати методам навчання. Формування соціальної компетентності слід вибудовувати через відповідне інструментування, залучення курсантів в різні види діяльності й спілкування, де б вони краще могли опанувати соціальний досвід. Важливе значення має використання таких методів, що акцентують розвиток суб'єктності курсантів і слухачів, забезпечують перевагу їх активності як суб'єктів формування соціальної компетентності над активністю викладача. Широкі можливості, на відміну від традиційного, для формування соціальної компетентності має інтерактивне навчання, що передбачає активну взаємодію між педагогами та суб'єктами навчання, а також між самими членами навчальних груп (проблемні методи, методи аналізу конкретних ситуацій, ділові ігри та ін.). Саме за рахунок багатосторонньої комунікації можна забезпечити високу результативність

зазначених методів, охопити ними велике коло учасників, забезпечити їх постійну активність.

При формуванні соціальної компетентності курсантів і слухачів слід звернути також увагу на виклад навчального матеріалу з елементами проблемності (частка такого викладу має зростати з кожним курсом), адже зміст професійної адаптації як етапу професійної соціалізації правоохоронця виявляється якраз в його умінні й здатності вирішувати протиріччя, які виникають в житті, досягаючи рівноваги. Включення курсантів через систему завдань і ситуацій в таку орієнтаційно-практичну діяльність, де вони можуть самостійно оцінити проблеми (явища, ситуації), визначити шляхи її оптимального вирішення, дозволяє ефективно формувати у них рольовий та професійний компоненти соціальної компетентності. У такому випадку використання проблемних методів сприяє переходу знань про соціум, соціальні норми у переконання, викликає у курсантів бажання їх відстоювати і дотримуватись.

Для більш результативного формування соціальної компетентності важливо також забезпечити розкриття особистісного потенціалу курсантів і слухачів, створити умови для їх саморозвитку та самоосвіти. У цьому контексті важливо орієнтувати майбутніх офіцерів на самопізнання своїх можливостей та особистісного потенціалу відповідно до вимог професії, спрямовувати на саморозвиток професійно необхідних якостей, перспективної самореалізації в різних ситуаціях професійної діяльності та соціальної взаємодії, розвивати у них уміння самостійно приймати необхідні рішення. Для належної організації самостійної роботи курсантів важливо підготувати відповідне інформаційно-технологічне й матеріально-технічне забезпечення. Слід також формувати у курсантів уміння працювати з літературними джерелами та з іншими компонентами дидактичних комплексів навчальних дисциплін.

Важливою складовою процесуальної (методичної) частини технології формування соціальної компетентності є підтримання належної взаємодії учасників процесу. Для формування у курсантів необхідних знань, навичок та

умінь – складових соціальної компетентності – педагогічна взаємодія повинна виконувати такі функції: конструктивну, організаційну, комунікативно-стимулюючу, інформаційно-навчальну, емоційно-коригувальну та контрольну-оцінювальну. Між викладачами і курсантами мають бути такі відносини, які б сприяли самоствердженню особистості курсанта, створювали атмосферу психологічної захищеності, зниження внутрішнього емоційного напруження, передбачали взаємообмін окремими рольовими функціями, а також забезпечували комфортний спілкування. Для формування усіх складових соціальної компетентності спілкування слід розглядати як важливу передумову позитивного налаштування до діяльності, засіб формування позитивної установки на спільні дії.

Важливою педагогічною умовою формування соціально компетентності фахівців ОВС слід розглядати також регулярну діагностику якості підготовки курсантів та сформованості усіх складових їх соціальної компетентності. Найважливішими функціями оцінювання курсантів при формуванні у них соціальної компетентності слід вважати контролюючу, навчальну, діагностично-коригуючу функцію, стимулюючо-мотиваційну функцію, виховну та прогностичну. Технологія формування у майбутніх офіцерів ОВС соціальної компетентності передбачає обов'язкове урахування впливу оцінювання на розвиток їх особистості, на їх самооцінку та рівень домагань. У цьому випадку велике значення має об'єктивність оцінки, її справедливість, виправданість, точність та зрозумілість. Цим обумовлені вимоги і до психологічної грамотності викладача, його вміння враховувати індивідуальні особливості курсанта, передбачати ступінь впливу оцінки на його особистість.

У свою чергу при формуванні соціальної компетентності у слухачів ВНЗ правоохоронних органів потрібно враховувати особливості цієї компетентності у дорослої людини. Слід брати до уваги, що більшість офіцерів магістратури вже набули певного досвіду професійної діяльності, хоча одночасно не завжди мали достатньої теоретичної підготовки в сфері сучасних управлінських методик. З огляду на це відповідно до технології формування соціальної

компетентності офіцерів ОВС важливо закріплювати в них професійні уміння і навички соціальної компетентності при вирішенні професійних завдань. Зокрема важливі питання соціального життя та соціальної взаємодії слід обговорювати з офіцерами за допомогою такого пошукового (евристичного) методу, як «мозковий штурм». Використання цього методу дозволяє зніціювати максимум ідей для розв'язання проблеми. Великий потенціал для формування соціальної компетентності офіцерів мають тренінгові методи навчання.

Слід також ураховувати, по-перше, що офіцер МВС усвідомлює себе більш самостійною (порівняно з курсантом), самокерованою особистістю; по-друге, слухачу у ВНЗ належить провідна роль у процесі навчання, він прагне до самореалізації, самостійності та самоствердження. Офіцери, порівняно з курсантами, здатні до вирішення більш складних професійних завдань і прийняття самостійних рішень. Вищий рівень підготовки дає можливість офіцерам більш ґрунтовно опрацьовувати навчальний матеріал, здійснювати системний аналіз інформації, проводити наукові дослідження. У цьому контексті слід звертати велику увагу на стимулювання самостійної науково-дослідної роботи слухачів для поглиблення їх знань про сутність соціальної компетентності та специфіки соціальної взаємодії офіцера ОВС.

Ще одним важливим напрямком роботи, відповідно до технології формування соціальної компетентності, є підготовка слухачів до належного виконання ними обов'язків командира відділень та ін., тобто функцій управлінця. Це пов'язано з тим, що магістр військового управління підрозділів МВС оперативного-тактичного рівня повинен бути краще підготовлений до виконання більш складних завдань професійної діяльності, ніж бакалавр, особливо щодо управлінської складової професійної підготовки. З огляду на це ми вважаємо за необхідне звертати посилену увагу на вивчення соціальних аспектів управлінської діяльності офіцера ОВС, навчання ефективних методів управлінського впливу. Йдеться про формування та розвиток в офіцерів умінь і навичок командотворення, згуртування колективу підпорядкованих підрозділів,

підтримання відповідного соціально-психологічного клімату в колективі. З огляду на це необхідно ознайомлювати слухачів з умовами створення сильної команди, підтримання командного духу в підрозділі.

Висновки. Високий рівень сформованості соціальної компетентності в курсантів та слухачів ОВС залежить від створення сприятливих умов у ВНЗ МВС, впровадження програми заходів у цьому напрямку. Такою програмою дій можуть стати практичні рекомендації науково-педагогічному щодо формування соціальної компетентності в курсантів та слухачів у процесі їх фахової підготовки.

Перспективами подальших наукових розвідок є обґрунтування інформаційно-педагогічного забезпечення формування соціальної компетентності в майбутніх офіцерів ОВС; визначення педагогічних засад формування вмінь соціальної взаємодії в агресивному середовищі; розвиток умінь соціально відповідального і конструктивного вирішення конфліктів при виконанні завдань професійної діяльності; аналіз впливу соціальної компетентності на професійне становлення та професійну адаптацію офіцерів ОВС.

Література:

1. Бочаров В. М. Система формирования социальной компетентности специалиста органов внутренних дел в процессе профессиональной подготовки : дисс. ... докт. пед. наук : 13.00.08 / Бочаров Виталий Михайлович ; Ставроп. гос. ун-т. – Ставрополь, 2005. – 400 с.

2. Діденко О. В. Лінгвосоціокультурна компетентність майбутніх офіцерів-правоохоронців: зміст, структура та особливості / О. В. Діденко. // Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. – 2013. – Вип. 2. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Vnadps_2013_2_8.pdf

3. Зарубінська І. Б. Формування соціальної компетентності студентів вищих навчальних закладів (теоретико-методичний аспект) : монографія / І. Б. Зарубінська. – К. : КНЕУ, 2010. – 348 с.

4. Зелений В. І. Розвиток педагогічної культури молодих офіцерів внутрішніх військ МВС України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / В. І. Зелений ; Нац. акад. Прикордон. військ України ім. Богдана Хмельницького. – Хмельницький, 2003. – 18 с.

5. Лефтеров В. О. Психологічні тренінгові технології в органах внутрішніх справ / В. О. Лефтеров : монографія : У 2-х т. – Т. 1 : Методологія психотренінгу та його використання у професійно-психологічному розвитку персоналу, задіяного в екстремальних видах діяльності. – Донецьк : ДЮІ, 2007. – 242 с.

References:

1. Bocharov V. M. Sistema formirovanija socialnoji kompetentnosti spezialista organov vnutrennih del v prozesse professionaknoj podgotovki: diss. ... dokt. ped. nauk : 13.00.08 / Bocharov Vitalij Mihajlovich ; Stavrop. gos. un-t. – Stavropol, 2005. – 400 s.

2. Didenko O. V. Lingvosoziokulturna kompetentnist majbutnih ofizeriv-pravoohoronziv : zmist, structura ta osoblivosti / O. V. Didenko // Visnik Nazionalnoji akademiji Derzhvnoji prikordonnoji sluzhbi Ukrajin . – 2013. – Vip. 2. – Rezhim dostupu: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Vnadps_2013_2_8.pdf

3. Zarubinska I. B. Formuvannja socialnoji kompetentnosti studentiv vushuh navchalnih zakladiv (teoretiko-metodichnij aspekt) : monografija / I. B. Zarubinska. – K. : KNEU, 2010. – 348 s.

4. Zelenuj V. I. Rozvitok pedagogichnoji kulturi molodih ofizeriv vnutrishnih vijck MVS Ukrajin : avtoref. dis. na zdob. nauk. stup. dokt. ped. nauk : spez. 13.00.04 «Teorija i metodika profesijboji osvitu» / V. I. Zelenuj ; Naz. akad. Prikordon. vijsk Ukrajin im. Bogdana Hmel'nizkogo. – Hmel'nizkogij, 2003. – 18 s.

5. Lefterov V. O. Psihologichni treningovi tehnologiji v organah vnutrishnih sprav / V. O. Lefterov : monografija : U 2-h t. – T. 1 : Metodologija psihotreningu ta jogo vikoristannja u prifesijno-psihologihnomu rozvitku personalu, zadijanogo v ektremalnih vidah dijalnosti. – Donetsk : DJUI, 2007. – 242 s.